

Leo Augusteyns

Gevangenisdagboek

1919-1920

Leo Augusteyns (1870-1945), ambtenaar van het Antwerpse *Bureel van Weldadigheid* en volksvertegenwoordiger van de *Liberale Volkspartij*, stapte tijdens de Eerste Wereldoorlog met één been in het activisme. Daarom werd hij onmiddellijk na de oorlog aangehouden en in de Antwerpse gevangenis van de Begijnenstraat opgesloten. Hij was toen 48 jaar oud. In mei 1919 kwam hij voorlopig vrij. De correctionele rechtbank van Antwerpen behandelde zijn zaak op woensdag 19 december 1919. De rechters achtten hem schuldig aan verklikking van de antiactivistische prefect van het *Koninklijk Muziekconservatorium* en veroordeelden hem tot drie jaar cel, een boete van 500 frank en het verlies van zijn burgerlijke en politieke rechten. Augusteyns werd onmiddellijk aangehouden en naar de gevangenis van de Begijnenstraat overgebracht. Omdat hij in beroep ging, verhuisde hij op oudejaar 1919 naar de gevangenis van Vorst. In beroep werd de straf bevestigd. Hij kreeg meteen zijn ontslag als ambtenaar. Hij werd vervroegd vrijgelaten op 2 februari 1921.¹

Op oudejaar 1919 begon Leo Augusteyns een dagboek, dat hij geregeld bijhield tot 1 maart 1920. Na die datum volgden nog enkele losse notities. Op 24 juli 1920 hield hij ermee op. Het handschrift van dit dagboek(je) berust in de papieren van Leo Augusteyns, bewaard in het AMVC-Letterenhuis te Antwerpen (A475). Ook de vermelde correspondentie komt uit deze verzameling. Voor deze tekstuitlegave moderniseerde ik de spelling en punctuatie. De data werden eenvormig gemaakt. Enkele personen kon ik niet identificeren.

Daniël Vanacker

---

¹ Meer informatie over Leo Augusteyns in de tweedelige biografie van Daniël Vanacker, *Een averechtse liberaal en Van activist tot antifascist* (Gent 2008).

Woensdag 31 december 1919

Over 8 uur te Vorst aangekomen na een reis van lange duur in donkere hokjes: 1^e in het gevangenisrijtuig van Antwerpen, 2^e in de trein: een wagen met kleine vierkante afsluitingen, enkel van boven een weinig verlicht, 3^e in het groot rijtuig van de gevangenis van Vorst. Heb telkens alleen gezeten. In de Noordstatie van Brussel ben ik niet geboeid geweest en ging ik achter de stoet van de door gendarmen geleide gevangenen, die allen de handboeien aan hadden.

Te Vorst, na de vervulling van enige formaliteiten, werd mij gevraagd of ik een bad wilde nemen en daar alles nog zo rein voorkwam in het nieuwe gebouw, nam ik aan. Ik moet erkennen dat de badinrichting een model in haar aard is en mij het bad goed opknapte na de schommelreis die ik had doorgemaakt.

Wanneer ik na mijn bad het pakje had ontvangen, bestaande uit een paar lakens en een handdoek, en mijn sloffen al had aangetrokken net of ik thuis was, werd ik in het midden van het gevang gebracht nadat ik nog wat had moeten wachten in het voorportaal. Hier bevonden zich nog enige mannen die met mij van Antwerpen waren gekomen: een jongen van Deurne, beticht deel te maken van een bende die met zwartgemaakte gezichten in een hoeve was gedrongen; een jongen van Berchem, beticht van diefstal; zekere heer De Neef, hoofdbuil-drager te Antwerpen, ook voor diefstal aangehouden; alledrie gestraft en in beroep gegaan. En toen wij daar te wachten zaten, kwamen een viertal kereltjes binnen, jongens van 15 en 16 jaar, die zich zeer onbeschaamd aanstelden en giechelden van pret omdat ze “erachter zaten”.

Wanneer mijn naam werd opgeroepen en [ik] naar het midden van het gevang was geleid, kreeg ik nummer 369 en trok ik naar het tweede verdiep om daar mijn cel te gaan betrekken. Maar als deze geopend werd, zag ik iets bewegen en kreeg ik bij nader toezien een man in de ogen, die oprees uit zijn bed. De deur werd wijd opengegooid om mij door te laten, maar ik bleef staan zonder iets te zeggen en als de toezichter mij ondervragend aankeek, zegde ik hem: “Neen, daar ga ik niet binnen”.

– Weigert ge dan? was ’t antwoord.

– Ik weiger ja in deze cel te gaan. Ik kan niet beletten dat men mij opsluit, maar ik verlang alleen te zitten.

– Mijnheer, gij moet weten wat gij doet, maar ik moet rapport maken.

– Ik wens de bestuurder te spreken en ga niet me u twisten.

De man gebood mij met hem mee te gaan en aan de trap te blijven staan. Hij ging naar beneden om bevelen en kwam terug met de mededeling dat cel 367 ledig was en ik die kon betrekken. En een paar seconden later zat ik voor een opgeslagen bed, waar al het gerief als voor een inspectie uitgespreid lag, te dubben op een daarnaast staande stoel. Ik zat erachter voor een andere keer.²

Maar ik had honger en ik was moe. Een stuk chocolade en een appel voor avondmaal, mijn bed opgemaakt en gepoogd om te slapen, maar de slaap kwam niet en daarbij was het zeer koud en lag ik gedurig te rillen. Een plezierige nacht is het niet geweest. Maar aan alles komt een einde en ik was blij als ik de bel hoorde rinkelen om op te staan.

---

² Leo Augusteyns zat al in voorhechtenis van 15 november 1918 tot 26 mei 1919.

Donderdag 1 januari 1920

Na mijn bed te hebben verzorgd en mij goed te hebben gewassen, krijg ik een half brood en een kom koffie of beter: een drank die er moet voor doorgaan. Ik drink het en tracht het brood dat ik van Jeanne³ heb meegekregen, met mijn lepel te verdelen en ook te boteren, maar 't gaat heel lastig. Pas heb ik mijn ontbijt binnen of ik verneem dat ik weer verhuizen moet, naar beneden, waar cel 291 aan mijn beschikking is. Ik krijg op mijn deur het opschrift "P.C. en appel"⁴ en daarboven een rode streep, wat voor het personeel betekent dat ik bijzonder moet bewaakt worden. Ook zal 's avonds te dien einde het licht blijven branden, zodat men altijd zal kunnen nagaan wat ik doende ben. Ik vraag mij af wat men wel van mij vreest en neem inlichtingen, maar verneem dat die maatregelen 't gevolg zijn van mijn veroordeling. Voor alle zware gestraften wordt aldus gehandeld.

Ik doe mijn eerste wandeling op de ruime koeren van Vorst, die een lachender uitzicht hebben dan die van de Begijnenstraat en rook er ook mijn eerste sigaar. Om halftwaalf krijg ik mijn soep en ik speel die naar binnen met een hoeveelheid brood, waarna ik nog wat gerookt vlees eet. Ik verveel mij verschrikkelijk en voel me niet wel van de soep die te zwaar op de maag ligt. Pas is het avondeten rondgedragen, waarvan ik niets neem, of ik maak mijn bed gereed. Ik ben ziek en tracht te slapen. In 't begin gaat het niet, mijn gedachten zijn thuis, maar eindelijk val ik in slaap tot ik in de nacht van de kou wakker word. Ik heb maar twee dekens op mijn bed, wat veel te weinig is voor het gure weer.

Vrijdag 2 januari 1920

Ik voel mij tamelijk wel, maar als ik mijn ontbijt krijg, heb ik geen lust tot eten. Ik bedwing me en neem toch wat brood met gerookt vlees. Na de gebruikelijke wandeling word ik op 't bureel geroepen om mijn juwelen af te leveren en vervolgens bij de boekhouder om hem mijn geld toe te vertrouwen.

Ik neem 's middags mijn tweede soep, die van bruine bonen is gemaakt en zeer sterk ruikt. Ik kan ze niet op krijgen en neem mij voor er in 't vervolg maar weinig van te vragen. Ik steek een pijp aan, maar word betrapt en krijg mijn eerste vermaning. Mijn stekjes moet ik afgeven.

's Achternoens moet ik bij de bestuurder komen en deze spreekt me bemoedigend toe. Zonderling of beter echt Belgisch: al wie hier met een zeker gezag is bekleed, spreekt alleen Frans; de lage bedienden kennen de twee talen. Vervelende dag.

Zaterdag 3 januari 1920

De dokter bij wie ik mij moet aanbieden, vraagt of ik bijziende ben. Ik zeg dat ik presbyter ben. "Neen", zegt hij, "gij zijt myoop".⁵ "'t Is mogelijk", antwoord ik, "maar de oogmeester heeft me presbyterglazen gegeven". Ik mag weggaan, maar ik blijf, wat de dokter zeer verwonderd doet opkijken. Ik kleed mij uit en laat hem brandige uitslag zien die ik op het lijf heb gekregen als ik in de Begijnenstraat was. "'t Is eczema", zegt de dokter en ik krijg een gele zalf voorgeschreven.

Ik krijg het bezoek van de baardscheerder, die mij verzorgt, en ik trek vers geschoren naar de wandeling.

---

³ Jeanne Hellemans (55), Augusteyns' vrouw, net gepensioneerd als onderwijzeres.

⁴ P.C.: prisonnier correctionnel.

⁵ Presbyoop: ouderdomsziend; myoop: bijziend.

Daarna begin ik weer wat ik gedaan heb van als ik hier opgesloten ben: maar gedurig over en weer te wandelen daar het te koud is om stil te zitten. Ik krijg eindelijk het nodige papier om te schrijven en zet mij dadelijk, al is 't te koud, aan een brief voor mijn vrouw, Mr. Lebon⁶ en de bestuurder van 't gevang.

Wanneer me de soep wordt aangeboden, neem ik er wat van en begin ik er brood in te brokken, omdat ik toch moet eten, maar zie, daar komt een bediende binnen met een volledig middagmaal uit het restaurant Twyfels. Zonder lang te verzinnen over de vraag hoe het mij toegekomen is, begin ik maar gauw eraan te smullen: bouillonsoep, bouilli, aardappelen en groenten. Voor drank heb ik bronwater gekregen en dit is mij een teken dat Jeanne zich met de zaak gemoeid heeft. Ik voel mij eens zo opgewekt.

's Achternoens worden boeken uitgedeeld, maar ik hoor dat mijn cel wordt voorbijgegaan. Zo was 't ook voor 't kuisen van mijn cel deze morgen. Er werd gevraagd of ik mijn cel zou kuisen, maar er komt geen bevel. Ik hoor een spotter zeggen: "Mais monsieur est député, il ferait de la bonne besogne en nettoyant la Chambre". Daarop gelach, waar ik heb aan mee gedaan. De uitdeling van de kantine heeft plaats.

Ik ga welgemoed naar bed en slaap de nacht door. Ik heb onderbroek en slaaplijf aangehouden. Jeanne ziet het toch niet!

Zondag 4 januari 1920

Ik ontbijt 's morgens met geboterde pistolets die van het restaurant Twyfels zijn gekomen en met melk uit de kantine. 't Begint er al heel anders uit te zien. Als 't buikje maar gevuld is. Op de wandeling krijg ik de mededeling dat mijn vrouw mij wacht. Ik loop de cipier haast om en kom in de plaats voor de bezoekers bestemd, veel luchtiger en praktischer ingericht dan te Antwerpen. Mijn vrouw ziet er goed uit, ik herleef. Zij vertelt me van alle pakken die zij heeft meegebracht. Neen, ik zal hier van de honger niet vergaan. Heel de familie houdt zich met mij bezig. Wat al last dat ik toch aanbreng!

Die dag valt alles nogal mee. Ik krijg boeken ter lezing. Ik zend een tweede schrijven aan de vrouw en schrijf ook aan mevr. Gillis⁷ en aan M. Matuzewitz⁸. Ik slaap nogal, maar lijd toch veel koude.

Maandag 5 januari 1920

Ik bemerk dat ik vergat op te schrijven dat op 1 januari, vóór ik van cel verhuisde, ik het bezoek kreeg van de aalmoezenier, die mij volstrekt voor geen booswicht scheen te nemen en met lof zelfs sprak van andere hier opgesloten activisten. Hij toonde mij zelfs in de gang de student Craeybeckx aan, die ik van ver met de hand een groet toewierp.⁹

Ik begin mijn dag ietwat teleurgesteld, want de melk van de kantine smaakt zuur, maar ik heb ze toch maar met de boterhammen naar binnen gespeeld. Ik maak inspectie over wat ik al gekregen heb: een potje kalfsvlees met appelspijs, twee haringen, een chocolade

---

⁶ Hector Lebon was Augusteyns' raadsman. In deze brief vroeg Augusteyns of het mogelijk zou zijn in Brussel een nieuw onderzoek te bekomen.

⁷ Maria Gillis-De Groodt was de echtgenote van de Antwerpse apotheker Constant ("Stan") Gillis. Hoewel zijn aandeel in het activisme erg bescheiden was geweest, had de krijgsraad hem op 18 april 1919 tot tien jaar opsluiting veroordeeld; het krijgshof maakte er vijf jaar van; daarna werd de straf in drie jaar omgezet.

⁸ Na zijn vrijlating in mei 1919 had Augusteyns werk gevonden bij de leerhandel Matuzewitz in de Kievitstraat.

⁹ Lode Craeybeckx, tijdens de oorlog student aan de Vlaamse hogeschool in Gent, was tot vijf jaar veroordeeld.

nieuwjaarsgeschenk in vorm van hart, gevuld met pralines, van mevr. Gillis, verder een appelsien en appelen.

Op de wandeling krijg ik eventjes Constant Gillis te zien en een heer die dr. De Belie¹⁰ zal zijn. Ik krijg de middag, zoals overeengekomen werd met de vrouw, bij het maal van het restaurant een lekkere soep en verder eet ik, bij het soort van ragout van het tweede pak dat mij toekomt, spek en het smaakt er heerlijk bij.

Ik zet mij vervolgens aan het lezen van *La vie des abeilles* van Maurice Maeterlinck en tussendoor, als afleiding, van *La sarcelle bleue*, een zeer lieve roman van René Bazin. Ik heb ook nog gekregen: *The last of the Mohicans* van J. F. Coopers en *Precaution*, een novel van J. Fenimore-Cooper.

Ik mag een tweede wandeling doen. Ik beantwoord de nieuwjaarsgroeten van Scheerdijk¹¹, van Van der Avort en schrijf aan Gaston¹² en aan M. Vlamings¹³. Ik krijg een brief van De Groof namens de maatschappij *De Bediende-Eigenaar*¹⁴ en ga voldaan over mijn dag welgemoed naar bed en ik slaap nogal wel, ondanks de kou. Als ik wakker word, denk ik aan mijn warm wijveke.

Dinsdag 6 januari 1920

Dat is een dag die tellen mag. Ik krijg wel drie wandelingen en mag een hele tijd naast Gillis blijven met wie ik achter het muurke spreken kan. Als ik van de wandeling kom, vind ik borstel, opneemvod en emmer en ik zet mij aan 't schuren of het een wellust ware. Maar daar komt het eten en hier laat ik alles voor staan. Het valt anders wel lastig te moeten herbeginnen met een gevulde maag. Maar 't moet en 't gaat.

Als mijn cel er heerlijk fris uitziet, krijg ik de toelating, door de bestuurder getekend, voor het zondagbezoek van mijn vrouw, die twee spreektijden zal mogen hebben als toeloop van 't publiek zulks niet verhindert. Ik zend die toelating aan de vrouw in de hoop dat zij ze niet voor donderdag ontvangt en ik ze weer zou kunnen zien.

Ik lees nog wat en trek naar mijn bed. Ik ril al als ik denk dat ik van de kou ga wakker worden. Een toezichter heeft mij gezegd dat ik misschien een deken zou kunnen krijgen mits aan de dokter te schrijven. Morgen doe ik een aanvraag, want me laten bevriezen ga ik nu toch ook niet. Was de vrouw maar hier, ik zou geen koude hebben.

Woensdag 7 januari 1920

Ik heb al alle dagen vers drinken van de kantine gekregen. Daar de melk te zuur was, heb ik koffie besteld en deze wordt gegeven met de melk erbij. Maar wat is me dat voor schuddekul!¹⁵ Neen zulle, morgen vraag ik thee.

---

¹⁰ Jozef De Belie, een vrouwenarts uit Sint-Niklaas, had tijdens de oorlog het manifest van de *Hogeschoolbond* voor de vervlaamsing van de Gentse universiteit ondertekend en was lokaal ondervoorzitter van het activistische charitatieve werk *Volksopbeuring* geweest. Hij werd daarvoor tot 20 jaar dwangarbeid veroordeeld..

¹¹ Louis Scheerdijk was een van Augusteyns' trouwste aanhangers in de *Liberale Volkspartij*.

¹² Gaston De Raeve was getrouwd met Leo's schoonzus Marie Hellemans. Met hun zoon Leo woonden ze in Kapellen, waar Augusteyns zelf een buitenverblijf had.

¹³ Jan Vlamings, Augusteyns' buurman in Kapellen, vroeg hem informatie over zijn zaak en schreef op basis daarvan een uitvoerig artikel dat op 1 februari in het dagblad *Ons Vaderland* verscheen.

¹⁴ Emile De Groof was voorzitter van de Antwerpse afdeling van de *Nationale Bond van Gemeentebestuurders* en van haar kredietmaatschappij *De Bediende-Eigenaar*. Augusteyns was jarenlang secretaris van de *Bond* geweest.

¹⁵ Schuddekul: slappe koffie.

De dag schijnt me niet mee te vallen, want op de wandeling word ik betrapt als ik van de vriend Gillis uit zijn wandelplaats een opgevouwen papier aanneem. Er heeft een soort van onderzoek plaats, gelukkiglijk maar onder de toezichters, en ik kan de zaak schoon pleiten, maar ik moet het papier afgeven. Het is een afschrift van de inleiding der wet door minister Vandervelde¹⁶ voorgesteld om het regiem voor de politieke gevangenen te verzachten: verslag aan de koning, tekst van de wet, enz. Ik heb gelukkiglijk nog de tijd om er uit te nemen wat ik nodig heb en ik besluit een brief te richten aan minister Vandervelde om de gelijkstelling te bekomen met de politieke gevangenen. Ik maak een minuut op en daar zij mij voldoet, zet ik het verzoekschrift dadelijk in 't net.¹⁷ Voldaan over mijn werk ga ik daarna te bed, waar het nog altijd niet beter is. Met die petitie heb ik niet aan de dokter gedacht. Morgenvroeg maak ik er mijn eerste werk van.

Donderdag 8 januari 1920

De thee is zoal het beste wat ik van de kantine gekregen heb. Maar altijd koud drinken 's morgens is toch maar weinig opwekkend. Ik zal blij zijn een panneke te hebben, zoals ik gevraagd heb aan Jeanne, om de drank op warm te maken.

Ik schrijf aan de dokter onmiddellijk na het ontbijt en verneem tot mijn spijt dat het slecht weer is vandaag en het slibberig is door de regen op de bevroren grond. Ik maak me ongerust: nu moest Jeanne zo eens vallen onderweg, want heden zal ze mij komen bezoeken. Ik mag naar de wandeling, krijg wel drie koeren, zie Gillis, die naast mij was, naar zijn vrouw snellen en vraag mij af wat er mag gebeurd zijn. Ik vind, als ik in mijn cel kom, een grote reiszak en daarin mijn kleergoed, mijn klak, mijn dikke frak en terwijl ik mij spoedig van kleren verwissel, komt mijn eten en daarbij het in geel doek gewikkeld pakje van Jeanne. Ik begrijp er niets meer van. Zou zij ziek zijn, denk ik en ik begin mijn eten warm te maken. Maar ik hoor de sleutel in het deurslot knarsen en de cipier deelt me mee dat mijn vrouw mij wacht.

Deze is werkelijk gevallen in de statie te Antwerpen, maar zij heeft zich niet erg verzeerd, gelukkiglijk. Zij brengt me slecht nieuws: de bestuurder heeft haar gezegd dat ik morgen naar Sint-Gillis moet worden overgebracht. Ik spreek met de vrouw af dat zij zou wachten naar mijn oud kleergoed, maar als ik in mijn cel ben teruggekeerd, wordt me meegedeeld dat dit kleergoed niet buiten mag zonder toelating. De potjes mag ik dan toch meegeven. De vriend van Lenoen, die mij al zoveel genegenheid betoonde, raadt mij aan nog aan de bestuurder te schrijven om te mogen blijven. Ik zal het doen, maar ik heb weinig hoop. De bestuurder, de hoofdbestuurder, brengt me een bezoek en ik deel hem mee dat ik hem juist een brief heb gezonden om de toelating te bekomen te Vorst te mogen blijven. Hij ondervraagt me over mijn toestand en verklaart onmiddellijk na mijn uitleg: "Mais ce n'est pas une dénonciation". En hij belooft me zeer vriendelijk al het mogelijk te doen om mij te Vorst te houden. Ziedaar een bezoek dat mij waarlijk genoeg heeft gedaan.

Ik word nadien bij de dokter geroepen, een die Vlaams spreekt en mij vraagt of ik niet aan het schurft lijd. Het schijnt dat al wie op deze vraag bij de dokter onthaald wordt, naar Sint-Gillis moet verhuizen. Ook worden mij mijn juwelen teruggegeven door de boekhouder. Alles ziet eruit of ik toch weg moet. Ik ga toch nog hopen naar bed en slaap voor de eerste keer de nacht vol uit tot 's morgens. Ook heb ik geen kou gehad, dank aan mijn dikke winterfrak die voor deken heeft dienst gedaan.

---

¹⁶ Emile Vandervelde, de socialistische minister van Justitie.

¹⁷ In die brief deed Augusteyns het relaas van de gebeurtenissen in het conservatorium.

Vrijdag 9 januari 1920

Gisteravond, vóór ik slapen ging, heb ik nog aan de vrouw geschreven: zal ik mogen blijven? Ik maak mij toch gereed op het vertrek. Het valt nog mee dat het valies met het kleergoed hier gebleven is. Het klein valiesje is veel te klein om mijn huisraad en mijn mondvoorraad te bevatten. Ik krijg wel drie wandelingen en zie bij deze gelegenheid de vrienden T'Sjoen, Letens en Bosmans.¹⁸ 's Morgens krijg ik mijn eten van het hotel als naar gewoonte en 't pakje van Jeanne. Daar is een hervekaas bij. Deze kan ik in de valiezen niet meer bergen. Ik zal, als ik moet weggaan, de kaas maar op zak steken. Als de mensen dan maar naar mijn voeten niet zien!

Ik zet mij terug aan 't lezen in Maeterlincks werk en vind daarin deze betekenisvolle zin:

“En tant qu'elle est en vie, quel que soit le désastre, le découragement n'entre pas dans la vie des 'chastes buveuses de rosée'. Brisez vingt fois de suite leurs rayons, enlevez-leur vingt fois leurs enfants et leurs vivres, vous n'arriverez pas à les faire douter de l'avenir; et décimées, affamées, réduites à une petite troupe qui peut à peine dissimuler leur mère aux yeux de l'ennemi, elles réorganiseront les règlements de la colonie, pourvoient au plus pressé, se partageront à nouveau la besogne selon les nécessités anormales du moment malheureux, et reprendront immédiatement le travail avec une patience, une ardeur, une intelligence, une ténacité qu'on ne retrouve pas souvent à ce degré dans la nature, bien que la plupart des êtres y montrent plus de courage et de confiance que l'homme”.

Deze passage is pas aangetekend wanneer ik geroepen word om een bezoek in de spreekkamer der advocaten. Ik vraag mij tevergeefs af wie me daar kan wachten en ik ben nog meer verbaasd als ik door de glazen deur een geestelijke bemerk. Deze maakt zich bekend: hij is de trappist, vroeger als Vermaesen gekend, de broer van Karel.¹⁹ Wij hebben een zeer lang onderhoud en hij belooft me betrekkingen in te roepen die hij heeft in het ministerie van Binnenlandse Zaken²⁰ om te bekomen dat het ministerie van Justitie de vrouw zou toelaten me in de spreekkamer te bezoeken. Ik heb de pater van ganser harte bedankt en ik zal nooit vergeten de gelukkige stonden die ik met hem sprekende heb doorgebracht. Ik heb hem heel de zaak van het conservatorium breedvoerig kunnen uitleggen. Hij was bij mij toegelaten geworden nadat de bestuurder van het gevang aan het ministerie van Justitie had getelefoneerd en dit er vrede mee genomen had voor een enkele keer.

Na het bezoek komt M. Jan Roeland mij zeggen dat ik nog altijd niet voorkom op de lijst van de gevangenen die naar Sint-Gillis moeten overgebracht worden. Ik schrijf nog gauw aan mijn vrouw en ook een brief aan Fe en Virginie.²¹

Zaterdag 10 januari 1920

Ik ben al een maand opgesloten. Niets bijzonders aan te tekenen. Het is de gewone zaterdag met de kuis van de cel, de vernieuwing van de handdoek. Bij deze gelegenheid wordt me ook een gevangenskap gegeven. Ik mag die dragen als ik wil. Ik sluit mijn kastje en stel daarna vast dat ik het niet meer openen kan. “Het slot is zot gedraaid”, zegt de cipier en hij belooft me straks terug te komen om het deurtje te openen. Ik denk daar niet meer aan wanneer hij na de wandeling in mijn cel terugkomt en mij schielijk vraagt: “Hebt ge geen tafelmes?” Ik zie

---

¹⁸ Vermoedelijk drie activisten, met name de ambtenaren Fl. T'Sjoen en J. L. Leeten en de Antwerpse graanhandelaar Julius Boumans.

¹⁹ Pater Antonius was aalmoezenier in een Brussels ziekenhuis. Hij was de broer van Karel Vermaesen, een kennis van Augusteyns

²⁰ De christendemocraat Jules Renkin was toen minister van Binnenlandse Zaken.

²¹ Felix Augusteyns, getrouwd met Virginie Loots, was Leo's oudere broer.

hem zeer verwonderd en zeg: “Waarom vraagt ge me dat? Moet gij het mij afnemen als ik er een heb?” – “Maar neen, zeker niet”, luidt het antwoord, “gij hebt uw vivres du dehors en gij moogt een mes hebben. Ik wil zien of ik met het mes het kastje niet kan open krijgen”. – “O”, zeg ik, “had ik dat geweten, ik zou zoveel toeren niet hebben gemaakt telkens ik aan ’t eten was om het zoveel mogelijk verborgen te houden”. Ik haal mijn tafelmes voor de dag, maar nu zegt de cipier weer dat het geen goed is, omdat het een scherpe punt heeft en zulke messen zouden moeten worden afgenomen. Maar hij laat het mij toch houden, nadat hij het slot ermee doen springen heeft en zegt mij eindelijk nog dat ik ook een vork mag hebben. Ik zal ’t morgen aan de vrouw meedelen.

Ik zend heden nog een brief aan Camille Huysmans²² met de kopie van mijn vertoog aan minister Vandervelde.

Zondag 11 januari 1920

Het is zondag en dan moet tijdens de mis het bed terug open liggen met erop de dekens, kommen, zeepschotel, kamhouder, kleebrorstel, alles gerangschikt volgens een tekening die in de cel ophangt. Voor het bed moeten de twee potten worden geplaatst, de franskiljon²³ en de emmer voor het water.

Ik krijg geen wandeling, maar wat nog veel beter is, het bezoek van mijn vrouw, die er jandorie goed uit ziet en lang met mij kan praten. Zij zegt me dan Jan Jacobs de verschijning van de brief aan *Het Werkersbelang* ontijdig vindt, daar Weyler moet verklaard hebben dat in de eerstkomende zitting de kwestie van mijn pensioen in de gemeenteraad besproken wordt en hij de vraag van het *Weldadigheidsbureel* steunen zal.²⁴ Emile is van de val van zijn paard, waarvan Jeanne me sprak bij haar laatste bezoek, gans hersteld.²⁵ Des te beter, dan valt er ook niet meer over te mijmeren.

Ik krijg bij mijn middagmaal een schone doos met chocolade van Maria en Joske Vermaesen²⁶ en ik plaats ze dadelijk bovenop mijn kastje vanwaar ik altijd het wintergezicht met de vier snoesjes van voor op het scheel afgebeeld zal kunnen zien. Van de vriend Roeland verneem ik dat M. Coenen, tuinbouwkundige van Tienen, die voor verklipping was veroordeeld tot achttien maanden gevang, gister door het beroepshof is vrijgesproken.

Maandag 12 januari 1920

Ik heb, wanneer ik hier ben binnengekomen, dus een rode streep gekregen boven het opschrift “P.C. en appel” op mijn deur. En dientengevolge woon ik ook in de nabijheid van de gevangenen die voor gezondheidsredenen, voor vallende ziekte bijvoorbeeld, bijzonder in het oog moeten worden gehouden. En zo komt het dat ik nu en dan gestoord word in de stille rust van mijn cel door een aanval van die ziekte van een van mijn geburen. Vandaag kreeg er weer een zo’n kwaal en ik herinner mij dat dit nu al de vierde keer is sedert ik hier ben. Dat akelig schreeuwen doet pijn, vooral als het lang aanhoudt, zoals dit de eerste maal en ook heden het geval was.

---

²² Camille Huysmans, socialistisch volksvertegenwoordiger van Antwerpen.

²³ Hier blijkbaar gebruikt als spotnaam voor een toiletemmer.

²⁴ *Het Werkersbelang* was het tijdschrift van *Help U Zelve*. Karel Weyler, een kopstuk van de *Liberale Volkspartij*, was toen schepen van de stad Antwerpen.

²⁵ Emile (“Milo”) Augusteyns, een zoon van Leo’s broer Felix, deed toen zijn legerdienst.

²⁶ Jos en Maria Vermaesen waren vrienden uit Kapellen.

Ik heb de boeken van Maeterlinck en René Bazin uitgelezen. Van *La vie des abeilles* is te onthouden [...] ²⁷

De heer bestuurder Legrand brengt me een bezoek en deelt me mee dat hij aan mijn verzoek heeft voldaan en “consolidé ma situation”. Ik word terug bij de boekhouder geroepen, die nog eens mijn juwelen afneemt. Ik schrijf nog een brief aan de vrouw, maar ik heb geen postzegels. Zo kan hij morgen niet weg.

Dinsdag 13 januari 1920

Geen postzegels, geen drinken natuurlijk. Ik maak chocolade zonder melk. Dat is even goed. In de morgen, na mijn wandeling, word ik bij de bestuurder Lefèvre geroepen, die mij mijn dagvaarding bestelt om de 24e voor het beroepshof te verschijnen. Dit is de derde bestuurder waarmee ik spreek. De eerste was M. Dehoux. Allebei zijn zij onderbestuurders. Ik licht meester Lebon in en schrijf ook nog aan de vrouw. ²⁸

Woensdag 14 januari 1920

Als ik aangekleed ben en de cipier mij goede morgen komt zeggen, wil ik hem mijn brief voor de vrouw meegeven, maar hij neemt hem niet aan en zegt dat de briefdragers in staking zijn. Een ongeluk komt nooit alleen. Eerst moet ik mijn brieven laten liggen bij gebrek aan postzegels en dan kunnen ze weer niet weg. Er ontbreekt nu nog aan dat de ijzerenwegbedienden staken, dan blijf ik helemaal van de wereld, mijn vrouw natuurlijk, uitgesloten.

De melk die ik van de kantine gekregen heb, kabbelt bij het warm maken. Ik wil de in het flesje overgebleven helft koud drinken, maar ze is te zuur. Dan maar ontbeten met een glas bronwater.

Na de wandeling wordt me gevraagd of ik een bad wil nemen en wordt bij mij aangedrongen dat ik de gevangenkap zou aandoen. Van gister ben ik daar al herhaaldelijk toe aangezet geweest, eerstens als ik bij de onderbestuurder M. Lefèvre moest komen en ook als ik mij naar de koer begaf. Het schijnt dat de bestuurder bevel heeft gegeven dat al de gevangenen, met uitzondering van de politieke, ze moeten dragen. Ik protesteer en zeg dat zolang het beroepshof geen uitspraak heeft gedaan, ik meen het recht te hebben als betichte te worden behandeld. Ik kan de toezichter overhalen en hij laat mij zonder kap naar de badinrichting gaan.

Deze is een andere dan die ik bezocht als ik binnenkwam en ook bij het portaal gelegen is. Waar deze zich bevindt, weet ik niet, want ik ben eerst tot op de tweede verdieping moeten gaan, dan een gang door, dan weer naar beneden om eindelijk in een lange, smalle plaats te komen waar aan de ene zijde de stortbaden en aan de andere zijde de kleerkamertjes, zodat van hieruit men het bad kan zien waar men zich zal kunnen verfrissen. Alles is krakend zuiver en nog eens moet ik mijn bewondering uitspreken voor de buitengewone zorg die men heeft om alles rein te houden. Wanneer ik het lauwe water over mij voel komen en mij daaronder te koesteren zit, denk ik aan zovele brave, nijverige werkmanskinderen die over geen badinrichting beschikken. Bij het uitkleden hoorde ik een van mijn medegevangenen vragen aan de toezichter of hij zijn onderbroek moest uitdoen, wat voor gevolg had dat die bediende

---

²⁷ Augusteyns noteerde hier uitgebreide passages over de levenswijze van de bijen.

²⁸ Augusteyns meldde aan zijn raadsman niet alleen de dagvaarding maar drong nog eens aan op het regime van politiek gevangene en vroeg Lebons tussenkomst om te voorkomen dat men hem naar Sint-Gillis zou overbrengen.

uitriep: “Maar hebt ge dan nooit een bad genomen?” Voor velen die hier komen, zal die badinrichting een genot geven dat zij in de buitenwereld misschien nooit hebben genoten.

’s Achternoens heb ik een tweede wandeling op de koer en als deze is afgelopen en ik in mijn cel ben teruggekeerd, hoor ik achtereenvolgens tal van kanonschoten lossen, die heel het gebouw doen daveren. Wat heeft dit nu weer te beduiden? Ik hoor gevangenen het venster van hun cel openmaken en “Amnestie” roepen, zo luid zij maar kunnen, maar deze manifestatie kan niet tot buiten dringen en ze zou, als ze zich wel kon doen horen, toch de regeerders onverschillig laten. Wat bekommeren deze zich om de opgeslotenen als de menigte waaruit zij worden verwijderd, niet krachtdadig optreden kan, als de leiders die haar daartoe zouden moeten aanzetten, niet durven?

Donderdag 15 januari 1920

Geen brood meer voor ’t ontbijt buiten één sneetje. Ik besmeer het goed met spekvet en leg er nog spek bij, eet nog gerookt vlees, vijgen, speculatie en krijg met de twee kommen melk, die deze keer drinkelijk is, toch weer genoeg. Bij het naar de koer gaan heb ik weer moeilijkheden voor het meedragen van de gevangenenkap. De toezichter raadt me aan te schrijven aan de bestuurder, wat ik onmiddellijk doe.

Ik zeg aan mijn vrouw die mij komt bezoeken, van heel die geschiedenis niets. Zij vertelt me van een bezoek van Dolf Burnout, die vol blijft houden dat de sympathie onder de vrienden mij verzekerd blijft. Hij heeft haar aangeraden bij Mr. Verlinden²⁹ te gaan om voor mij op te treden in het vooruitzicht van mijn gelijkstelling met de politieke gevangenen. Met medewerking van Louis Verhulst³⁰ heeft hij overigens een verzoekschrift gestuurd aan minister Vandervelde. Zijn ook bij haar een avond komen doorbrengen M. en Mme. Bossaerts-Howard met de kleine.³¹

Ik drink die middag mijn eerste potje koffie, maar ik moet nog leren, want hij is maar slapjes.

Vrijdag 16 januari 1920

De heer Lefèvre komt me spreken over mijn brief. Hij spreekt met zoveel tact dat ik mij laat overhalen de kap te dragen, niettegenstaande ik er niet toe verplicht ben. Hij wijst me op het gevaar mij te tonen aan de ware misdadigers die hier opgesloten zijn en later zich de vrijheid zouden kunnen veroorloven mij aan mijn verblijf in ’t gevang te herinneren als ik later terug in het publiek zal komen. Hij doet overigens uitschijnen dat, als ik de kap niet draag, tal van kleine gunsten mij niet kunnen toegestaan worden, omdat de andere gevangenen dan telkens zien wie ervan geniet. Ik neem dus aan, daar voor de dienst de bestuurder erop gesteld is dat ik de kap zou dragen, ze in het vervolg op te zetten, maar ik verkrijg dat bij de bezoeken van mijn vrouw ik er mij van ontdoen mag.

’s Achternoens krijg ik een schrijven van pater Antonius³² en het bezoek van de onderbestuurder M. Dehoux, die me over de Vlaamse kwestie spreekt en mij zegt dat de Walen wel Vlaams kunnen leren, want dat hij het wel gedaan heeft, en hij bewijst mij zijn kennis van het Vlaams met in die taal een deel van het onderhoud voort te zetten. Hij maakt

---

²⁹ Jozef Verlinden, socialistisch volksvertegenwoordiger van Antwerpen.

³⁰ Louis Verhulst, medestander van Augusteyns’ activistische groep *Voor Vrede en Vrij Vlaanderen*, na de oorlog ontslagen als stadsonderwijzer.

³¹ Wellicht August Bossaerts, een andere stadsonderwijzer en medewerker van *Voor Vrede en Vrij Vlaanderen*.

³² De pater bracht verslag uit van zijn gesprek met een hooggeplaatste ambtenaar van Justitie.

me een compliment voor mijn wijze van Frans spreken en zegt dat ik zelfs mijn Vlaamse oorsprong niet doe veronderstellen als ik de Franse taal bezig.

Zaterdag 17 januari 1920

Slecht nieuws. Mr. Lebon schrijft me dat de vraag verworpen is. Men roept de verklikking in. “Men stelt het woord boven de daad”, zegt de advocaat. Ik was juist bezig mijn middageten gereed te maken als mij deze jobstijding toekwam. Ik beken dat ik minder smakelijk heb gegeten, al heb ik toch niets in de schotels gelaten. Maar daarna heb ik mij aan ’t werken gezet en ’t verslag gemaakt van *De Bediende-Eigenaar*. Ik schreef tevens een brief aan de vriend De Groof en die andere onschuldig getroffene, Louis Verhulst.

Zondag 18 januari 1920

Ik krijg van de vrouw een zeer lang bezoek. Zij leest me de roerende brief van Emilienne De Kock.³³ Zij heeft ook een brief bij van Leoke³⁴ maar het is te donker in de bezoekplaats en zij kan hem niet lezen. M. Vlamings zal trachten de minister te gaan spreken. Morgen komen Fe en Virge mij misschien bezoeken. Het zal een vreugde zijn hen te zien. Jeanne zegt me dat zij voor een potje konijn hebben gezorgd, welk ik bij mijn eten zal vinden. Ik zal hen morgen zeggen hoe het gesmaakt heeft. Jeanne heeft een nieuwe zijden hoed op, die zij van Virge heeft gekregen. Zij ziet er om te stelen uit en ik kan er niet bij om ze eens goed in mijn armen te nemen. Zij vertelt me van Emile een historie die de arme jongen een aardig idee heeft doen krijgen van de gerechtigheid in ’t leger. Aan die historie is een reukske. Ik schrijf nog aan mijn advocaat.³⁵

Maandag 19 januari 1920

Op de koer wordt vandaag zeer veel gebabbeld en het spijt me dat ik niemand van de bekenden naast mij heb staan. Is ’t dat de regen de toezichter belet te horen of is ’t hem onverschillig dat er gesproken wordt? Ik hoor ’t volgende onderhoud af:

- Louis, zijt gij daar?
- Ja, antwoordt een stem.
- Hoe is ’t?
- Goed, jongen.
- Hebt gij boeken?
- Ja.
- Ik ook. Hebt ge veel verdiend?
- 30,45 frank.
- G.v.d. dan kunnen we naar de hoeren gaan!

---

³³ Emilienne De Kock, dochter van vrienden uit Kapellen, was Leo’s petekind.

³⁴ Leo(ke) De Raeve, zoon van Gaston De Raeve en Marie Hellemans, schreef een brief om zijn oom moed in te spreken.

³⁵ Augusteyns vroeg aan Lebon nog eens aan te dringen op zijn gelijkstelling met de politieke gevangenen; hij argumenteerde dat ook August Borms, die evenzeer wegens verklikking veroordeeld was, van dat statuut kon genieten.

– Ja, binnen acht dagen zijn we eruit!

Na het bezoek van Fe en Virge, dat ongelukkig niet zo lang duurde als dat van verleden zondag, schrijf ik aan de bestuurder om Jeanne donderdag in een bijzondere kamer te mogen ontvangen. Ik ween bij deze brief denkende aan de mogelijkheid dat het vonnis tegen mij uitgesproken bevestigd wordt door het beroepshof en dus, als ik de straf moet uitdoen, het twee jaar en vier maanden zal duren eer ik bij haar zal kunnen terugkeren.³⁶ Ik bedwing mij en beantwoord, om in een opwekkende stemming te komen, het schrijven van Emilienne De Kock.

Ik eindig mijn lezing van een in het Frans vertaald werk van George Eliot, de Engelse schrijver, *La conversion de Jeanne*, een roman uit het leven van de geestelijkheid, waar ik veel genot aan gehad heb omdat hij zo wel geschreven is. Ik begin een ander boek van Paul Féval, *Contes de Bretagne: Le joli château, Anne des Iles, La femme blanche des marais*.

Dinsdag 20 januari 1920

Ik schrijf vandaag aan Jeanne en ook aan Liza³⁷. Aan Jeanne zend ik kopie van mijn brief aan de minister. Veel werk doe ik af en ik ben er moe van. De dag van heden is er een die tellen mag wegens de briefwisseling van Kapellen, waar heel de geuzenhoek aan deelgenomen heeft: Armand, M. en Mad. Vlamings, Gaston, Marie, Leoke. Hij is het des te meer omdat ik vandaag de haren en de baard werd geknipt en bovendien werd geschoren.

Woensdag 21 januari 1920

Slecht weer. Het regent tijdens mijn wandeling. Ik zet mij aan een brief voor Marie en Norbert van Sint-Niklaas.³⁸

Donderdag 22 januari 1920

Heerlijk schoon werk en mijn vrouw komt. Ik ben in een opgeruimde stemming. Zou de bestuurder aan mijn verzoek gehoor geven? Ik ben in de schoonste verwachting en word ontgoocheld. Jeanne moet mij achter de tralies bezoeken. Het bezoek duurt echter heel lang en zo zijn wij dan toch nog tevreden.

Jeanne vernam bij Mr. Lebon dat de Antwerpse magistratuur mijn proces volgt en van nu af besloten is, als mijn straf niet doorgaat, me voor de assisen te brengen. “Ik moet gestraft worden”, moet een van deze verklaard hebben. Mijn opgeruimdheid is door de tegenslag die ik had de vrouw niet te mogen omhelzen, toch niet geweken en ik schrijf aan Virge een geestige brief over mijn dagelijkse bezigheden.

Als we deze morgen op de wandeling waren, werden alle gevangenen en ik ook afgetast om te weten of we geen gevaarlijke dingen op ons droegen. Bij mijn terugkomst in mijn cel lag alles te onderste boven en mijn bed was opengetrokken, de matras omgewoeld. De prenten waren zelfs van de muur genomen en op de grond gezet. Het onderzoek had dus ook in de cellen plaats gehad.

---

³⁶ Augusteyns vroeg de directeur of hij zijn vrouw in een kamer zonder tralies mocht ontvangen. Het was immers haar laatste bezoek vóór de zitting van het beroepshof en als hij veroordeeld zou worden, zou dat niet meer mogelijk zijn.

³⁷ Zijn schoonzus Liza Hellemans, getrouwd met Antoon Verdonck.

³⁸ Norbert en Marie De Rouck waren vrienden uit Sint-Niklaas.

En na het bezoek van Jeanne wachtte mij een andere verrassing: mijn boeken waren weg en door andere vervangen. Mijn lezing van *La femme blanche des marais* van Paul Feval was niet geëindigd en van het eerste der Engelse boeken evenmin. Nu heb ik voor handen: *Vondelstudiën* van J. J. G. Boelen, drie delen *Les derniers jours de Pompeï*, uit het Engels vertaald, van sir Edward Bulwer-Lytton, *Le roman d'un spahi* van Pierre Loti. Ik zie nog kans om deze roman, die ik niet ken, nog uit te lezen voor ik naar het beroepshof ga. Doch ik moet nog eerst antwoorden op de brief van Frans Van Bedaf.³⁹ Zo gezegd, zo gedaan.

Vrijdag 23 januari 1920

Ik lees het werk van Pierre Loti uit. Het is een roerende geschiedenis van een Frans soldaat, die zijn dienstjaren in Afrika is gaan doen en daar in betrekking komt met een negerin, waar hij wel niet op verliefd is, maar toch het leven mee deelt. [...]⁴⁰

Dit aangetekend zijnde zet ik mij aan mijn nota's van het proces waarmee ik mij verder tot ik slapen gaf, zal bezighouden. Wat zal de dag van morgen mij brengen?

Zaterdag 24 januari 1920

Ik heb pas mijn bed opgemaakt en mij gekleed of ik word geroepen voor het paleis. Ik heb nog niet ontbeten en kan enkel twee tassen chocolade drinken. Gelukkig dat ik die in tijds had gewarmd. Voor het beroepshof wordt mijn straf bevestigd niettegenstaande een schitterend pleidooi van mijn advocaat. Ik was volgens mij te zenuwachtig, al hoorde ik zeggen van medegevangenen die ook in beroep waren gegaan en de zitting hadden bijgewoond, dat ze de mensen hadden horen zeggen dat ik goed gesproken heb. Ook verwachtte zich ieder aan een vermindering, maar ze werd mij door mijn opperste rechters niet gegund. Ik schrijf aan Fe om hem over mijn veroordeling in te lichten. Ik schrijf ook aan Mr. Lebon met het oog op de dossiers die goed moeten bewaard blijven.⁴¹

Zondag 25 januari 1920

Hoera. Ik zal vandaag mijn vrouw [zien]. Ze is er al zeer vroeg en ik kan tot 11 uur met haar praten. Ze heeft de tijding van mijn veroordeling met veel moed ontvangen. Ze wordt bewonderenswaardig in haar waardige houding. Wat is 't een troost in zulke omstandigheden zo te worden gesteund. Ik beloof haar nog een brief te schrijven aan minister Vandervelde om aan te dringen op mijn verzoek als politiek gevangene te worden behandeld en tevens te vragen dat ik mijn straf in Antwerpen zou mogen doen.⁴²

Terwijl ik deze brief 's achternoois aan 't schrijven ben, krijg ik het bezoek van Roel.[and] die mij zegt dat een meisje, als 't bezoek was afgelopen, zich heeft aangeboden om mij te bezoeken, maar het afgewezen is geworden omdat het te laat was. Het kind moet vurig hebben geweend en nadat mijn vrouw was tussengekomen en op 't bureel van de bestuurder is

---

³⁹ Frans Van Bedaf was een oud-pupil uit het *Gesticht voor Verlaten Kinderen* waarvan Augusteyns nog directeur geweest was. Van Bedaf verdedigde hem in een artikel dat op 29 februari 1920 in het weekblad *De Stormram* verscheen.

⁴⁰ Hier volgt een uitgebreide samenvatting van deze roman.

⁴¹ Augusteyns bedankte meester Lebon voor zijn inzet, vroeg hem zijn dossier over het conservatorium goed te bewaren en zijn eigen oorlogsdossier aan het gerecht terug te vragen.

⁴² In zijn brief voerde Augusteyns onder meer aan dat hij in het beroepshof de indruk gekregen had dat men hem als politiek leider wilde treffen.

geweest, is de toelating gegeven dat het bezoek in de week mag geschieden. Dit is Emilienne, mijn [onleesbaar] petekind.

Ik schrijf ook nog een geestige brief aan Leoke die ik nu voortaan Leo zal heten om mij gereed te maken op de grote Leo die ik ga terugzien als ik in vrijheid zal gesteld zijn.

Maandag 26 januari 1920

Onvergetelijk bezoek van Emilienne. Het lieve kind stelde mij allerlei vragen nadat zij mij haar wedervaren van de vorige dag had verhaald. Ik heb haar niet alles kunnen uitleggen, daar al te vroeg een forse slag op de deur mij kwam verwittigen dat de behaaglijke verschijning gedaan was. Ik heb mijn vrouw dadelijk over dit bezoek ingelicht. Het zal haar ook plezier doen te vernemen dat het meisje eindelijk bij mij werd toegelaten.

Dinsdag 27 januari 1920

Aan de brief van mijn vrouw is een nachtelijke geschiedenis verbonden die nog een staartje heeft in volle dag. Ik had hem de vorige dag niet kunnen af krijgen, daar ik nogal lang had gelezen 's avonds. Als ik in mijn bed was, bedacht ik, om hem nog dinsdag te kunnen laten verzenden, hem te eindigen vóór de cel zou worden geopend deze morgen. In de nacht word ik plotseling wakker en denkende dat het haast zou tijd zijn om op te staan, deed ik al mijn kousen en mijn onderbroek aan om spoedig met kleding en bedregeling klaar te zijn. Maar het moet nog maar vroeg in de nacht zijn geweest, want ik ben zo nog uren blijven liggen zonder ik nog slapen kon. Ik gelukte erin de brief toch nog af te krijgen, maar nu gaf ik hem mee zonder de omslag van een postzegel te voorzien. Gelukkig dat de heer Dehoux, onderbestuurder, hem zelf terugbracht en mij er een zegel liet op plakken, zodat de bestelling geen vertraging zal hebben. Ik schrijf aan M. Vlamings nog een antwoord op zijn brief. Ik krijg een brief van Jeanne met een afschrift van het schrijven van Bertha en ook een postkaart van mijn advocaat.

Woensdag 28 januari 1920

Ik schrijf aan Bertha.

Donderdag 29 januari 1920

Ik krijg een emmer die lekt. Op één twee drie is al het afwaswater een plas geworden in mijn cel. Ik krijg het nodige om alles op te nemen en heb maar juist met dit werk gedaan, als ik voor het bezoek word geroepen.

Mijn vrouw heeft me veel te vertellen van de roerende begrafenis van mevr. Hainaut⁴³, van haar bezoek aan M. Verlinden, van de bezoeken haar gebracht door mevr. Wens, mevr. Van de Bruggen, M. Van Elsacker. Deze laatste heeft nog eens aangedrongen om haar te helpen en sprak, zegde hij, namens enige vrienden. Jeanne heeft voor alle hulp bedankt zeggende dat zij nog voort kan. Zij zal heden de vriend Joris De Bom⁴⁴ gaan spreken die goede betrekkingen

---

⁴³ De activist Jan Hainaut was tot tien jaar cel veroordeeld. Toen zijn vrouw op 22 januari 1922 overleed en vijf kinderen achterliet, kon hij de situatie niet meer aan en pleegde op 1 februari zelfmoord in zijn cel.

⁴⁴ De Antwerpse componist Joris De Bom was de broer van Emmanuel, wegens activisme ontslagen als stadsbibliothecaris.

heeft met M. Doms, oud-secretaris van minister Vandervelde en thans volksvertegenwoordiger.⁴⁵ Ik kom met haar overeen dat zij mij 't adres zal sturen van Joris De Bom en ik hem de afschriften zal zenden van mijn brieven aan de minister. Zij vertelt me nog dat M. Vlamings bij Camille Huysmans is geweest, maar deze van mening is dat er niets te doen is als het Cassatiehof het vonnis niet verbreekt. Zij leest mij ook een roerend artikel door Jan Vlamings aan *Ons Vaderland* en aan Pol De Mont⁴⁶ gestuurd voor *De Schelde*.

Vrijdag 30 januari 1920

Al vroeg naar de stortbaden geweest en deze keer in gezelschap van Stan Gillis, dr. De Belie en anderen. Het bad smaakte nu nog eens zo goed. Ik krijg *T. & Vl.* te lezen. Ik teken aan dat M. Vandervelde in de Kamer heeft gezegd:

“Wat de zaak Jamar aangaat,⁴⁷ alleen door de open brief van de heer Terwagne en de vraag naar uitlegging van de heer Féron⁴⁸ is het bestaan van een dossier mij ter kennis gekomen. De heer procureur bracht mij verslag uit over die zaak. Ik heb aan de heer procureur-generaal verklaard dat, daar ik nooit ben tussengekomen in het onderzoek dat hij heeft menen te moeten instellen, hetzij ten laste van een liberaal volksvertegenwoordiger zoals de heer Augusteyns, hetzij ten laste van een katholiek volksvertegenwoordiger zoals de heer Henderickx, ik me op dezelfde manier zou gedragen waar het de heer Jamar aangaat. Ik voegde erbij dat ik op zijn vastberadenheid en zijn onpartijdigheid rekende. Onmiddellijk daarop bijna had ik een onderhoud met de eersteminister. Deze zegde me dat verscheidene van zijn collega's van oordeel waren dat vervolging nodig was. Ik antwoordde hem dat ik zo-even het bezoek had ontvangen van de heer procureur-generaal en dat ik aan de zorg had overgelaten in de meest volle vrijheid te handelen. Het is dus onjuist te zeggen dat wij bij de regering of bij de magistratuur zijn tussengekomen. De minister van Justitie bleef volstrekt binnen de grenzen van zijn opdracht. Ik ben dan ook overtuigd dat de heer Huysmans niet heeft kunnen zeggen wat men hem toeschrijft”.

M. Huysmans bepaalde zich met te verklaren dat hij over het algemeen geen terechtwijzingen doet aan de verklaringen die men hem in de pers toeschrijft, maar aangezien de minister de vraag opperde, hij het antwoord gaf dat de manier waarop deze de zaken uitlegde, volkomen juist was.

Volgens mij hebben zowel de minister als M. Huysmans zeer veel diplomata gelegd in hun woorden. Wat had, volgens *De Volksgazet* zelf had meegedeeld, M. Huysmans gezegd aan Jean Longuet, medewerker van *Le Populaire*?⁴⁹

“Heel in het begin hadden wij te doen met een veel uitgebreider zuiver politiek proces, op touw gezet tegen de minderheid of ‘Stockholmisten’ der *Belgische Werkliedenpartij*.⁵⁰ Maar onze gezellen die deel uitmaken van de regering, traden in die twistpartij op. Vandervelde verklaarde zeer duidelijk dat hij geen ogenblik langer aan de regering zou blijven indien een dergelijk proces plaats had. Men gaf toe en de magistraten besloten enkel de feiten tegen het gemeenrecht te vervolgen. Het parket van

⁴⁵ Edmond Doms, socialistisch volksvertegenwoordiger van Leuven.

⁴⁶ Pol De Mont, oud-leraar van Augusteyns, oud-conservator van het *Museum voor Schone Kunsten* (na de oorlog verdacht als activist met pensioen gestuurd), hoofdredacteur van het Vlaamsgezinde dagblad *De Schelde*.

⁴⁷ De Antwerpse socialist Urbain Jamar werd in november 1919 tot volksvertegenwoordiger verkozen maar gearresteerd vóór hij de eed kon afleggen. Op aangeven van oud-Kamerlid Modeste Terwagne, die de Antwerpse socialisten na de oorlog vervangen hadden door Camille Huysmans, werd hij ervan beschuldigd tijdens de oorlog ene Pannecoucke als Belgisch spion verklikt te hebben. Hij kreeg zes maanden cel en werd voor vijf jaar beroofd van zijn politieke rechten. Over dit proces bewaarde Augusteyns een brochure en diverse knipsels.

⁴⁸ Maurice Féron was tot eind 1919 liberaal volksvertegenwoordiger van Brussel.

⁴⁹ Jean Longuet, Franse socialist, oprichter van het dagblad *Le Populaire*.

⁵⁰ Tijdens de Eerste Wereldoorlog had Camille Huysmans, secretaris van de *Socialistische Internationale*, geijverd voor de organisatie van een vredescongres van de socialistische partijen in Stockholm. Zijn weekblad *De Belgische Socialist* had veel aandacht aan die zaak besteed.

Antwerpen is verplicht geworden te laten varen al wat een proces met politieke strekking uitmaakte evenals de aantijgingen tegen de internationalistische campagne van *De Belgische Socialist* en onze beweging voor Stockholm.”

Het antwoord dat M. Vandervelde gaf en de bevestiging van M. Huysmans sluit niet uit dat het interview met M. Jean Longuet volkomen juist kan zijn. M. Jamar heeft me overigens gans hetzelfde verklaard in het gevang. Hij ook zegde mij dat in het begin van zijn vervolgingen er sprake was heel de politiek van *De Belgische Socialist* te veroordelen, maar daar van afgezien was geworden en hij enkel zich nu nog voor de zaak Pannecoucke zou hebben te verantwoorden.

Overigens, dat er in het begin gedacht is geworden de Stockholmisten te vervolgen, laat zich begrijpen. Meijuffer Mortelmans⁵¹ is wel veroordeeld geworden om een paar redevoeringen voor de vrede te hebben gehouden. Wat zij deed, was bijlange niet in verhouding met wat Camille Huysmans heeft gedaan. Hij is zeer moedig geweest in zijn campagne, maar deze vond in de ogen van de regering hoegenaamd geen genade. En bovendien had ze heel de pers van de Entente, de Franse, de Engelse, de Italiaanse pers tegen zich. Toch is hij, de Belgische volksvertegenwoordiger, naar Stockholm gegaan. Later, wanneer hij in Engeland kwam, heeft de Entente hem onschadelijk gemaakt en om zo te zeggen geïnterneerd. De Engelse zeelieden, zo werd toen verkondigd, hadden zelfs geweigerd hem te vervoeren. Het lijkt geen twijfel dat, als de oorlog gedaan was en hier al de vaderlanders die bij het eerste kanonschot van de Duitse overweldiger op de loop zijn gegaan, waren terug gekomen, deze ook Camille Huysmans wilden doen vervolgen. Maar toen zijn de socialistische ministers opgetreden en hebben zij zich tegen die vervolging verzet, waar dan ook niets van gekomen is. Waar het belang van de socialistische partij in 't spel is, daar moest het gerecht zwichten.

Zaterdag 31 januari 1920

M. Dehoux brengt me een bezoek en deelt me mee dat een verslag moet uitgaan van het gevang om mijn onregelmatige toestand te doen uitschijnen. Hij raadt me aan een brief te schrijven aan de bestuurder, mijn overplaatsing naar Antwerpen vragend.⁵²

's Achternoens komt men mij verwittigen dat er bezoek voor mij is, maar als de cipier – een die ik nog niet gezien heb – mij goed heeft waargenomen, vraagt hij mij of ik politiek gevangene ben. Ik moet natuurlijk neen zeggen, waarop de man mij antwoordt dat hij dan eerst moet gaan vragen of ik het bezoek kan ontvangen. Hij is niet meer weergekeerd en de gewone toezichter aan wie ik inlichtingen vroeg, weet van niets.

Zondag 1 februari 1920

Bezoek van Jeanne. Zij dacht me in de spreekkamer te mogen bezoeken. Volgens pater Antonius heeft laten weten aan zijn broer, zal ik alle vijftien dagen een bezoek in de spreekkamer krijgen en ook één blad per dag mogen lezen. Hier in 't gevang wist men daar nog niets van. De vrienden van *De Bediende-Eigenaar* zijn bij M. Cupérus⁵³ geweest en hebben hem herinnerd aan zijn uitroep bij de afloop van het proces: “En is daar nu niets voor te doen?” Hij beloofde stappen aan te wenden. Verder verneem ik dat vergadering door de

---

⁵¹ De Antwerpse activiste/pacifiste Anna Mortelmans was in november 1919 veroordeeld tot vijf maanden voorwaardelijk.

⁵² Augusteyns schreef zo'n brief. Met zijn overplaatsing wilde hij de verplaatsingen te besparen aan zijn vrouw die privé-les moest geven om rond te komen.

⁵³ Nicolaas Cupérus, voorman van de *Liberale Vlaamse Bond*, senator sinds november 1919.

vriend Scheerdijk belegd goed gelukt is. Het artikel van Jan Vlamings staat in *Ons Vaderland*. Als 't bezoek is afgelopen, wordt me een verschrikkelijk nieuws meegedeeld: Hainaut zou zich in 't gevang van Sint-Gillis hebben opgehangen. Nog een zelfmoord die minister Vandervelde mede op zijn geweten heeft.

Maandag 2 februari 1920

Onder de indruk van deze verschrikkelijke tijding schrijf ik een verontwaardigde brief aan Jeanne en als hij af is, worden nog een schrijven van haar en een van de vriend Verhulst besteld.⁵⁴

Dinsdag 3 februari 1920

Nog brieven komen me toe van Fé, van Toine en van Bertha en haar man.⁵⁵ Maar M. Dehoux, de bestuurder, brengt me de brief terug aan Jeanne geschreven. Hij durft niet op zijn verantwoordelijkheid nemen hem te laten vertrekken. Ik zal nooit beteren, in het gevang nog kan ik niet zwijgen.

Ik ontvang het bezoek van pater Antonius die mij zijn wedervaren vertelt. Hij laat me twee brieven zien door minister Vandervelde aan minister Renkin gezonden. Deze laatste is op het verzoek van de pater en van een hooggeplaatst beambte van het ministerie tussengekomen om het verzoekschrift van Jeanne te ondersteunen. De eerste brief luidt dat het verzoekschrift welwillend zal onderzocht worden. De tweede brief bevat de beslissing en is eigenhandig door minister Vandervelde ondertekend. De beslissing luidt: zolang ik voorlopig gevangen blijf, mag de vrouw tweemaal per week mij in de spreekkamer bezoeken en alle vijftien dagen van 't ogenblik mijn straftijd aanvangt. Verder mag ik zo lang onder mijn straftijd als mijn voorlopige gevangenschap één gazet per dag lezen. Hier in het gevang is van die schikkingen nog niets geweten. Ik schrijf dadelijk aan mijn vrouw en verklap ook het geheim mij door Bertha meegedeeld.

Woensdag 4 februari 1920

De heer Legrand, bestuurder, brengt me het nieuws dat hij kennis van 't ministerie heeft gekregen van de genomen beslissing. Ik zal morgen Jeanne dus kunnen omhelzen. Hij spreekt me zeer gemoedelijk toe en wenst me, tegen ik het gevang verlaat, veel geluk en vooral huiselijk geluk met mijn vrouw, zegt hij, die door de politiek wel niet het leven zal gehad hebben dat zij verdiende.

Donderdag 5 februari 1920

Bezoek van Jeanne. Eerst buitengewone vreugde. Het heeft plaats in tegenwoordigheid van M. en mevrouw Gillis. Deze zijn vandaag tien jaar getrouwd. Er wordt een glas gedronken en we delen mee. In die feeststemming komt een toezichter meedelen dat M. Gillis nog 's achternoens naar Leuven zal overgebracht worden. Wat heb ik medelijden met die brave

---

⁵⁴ Verhulst schreef dat het wachten op vrijlating lastig was, maar dat Matuzewitz beloofd had Augusteyns weer in dienst te nemen bij zijn vrijlating.

⁵⁵ Felix Augusteyns zegde in een Vlaamsgezinde brief zijn steun toe aan zijn broer. Leo's schoonbroer Antoine Verdonck schreef over de reacties in Antwerpen op zijn arrestatie. Bertha meldde dat ze een kindje verwachtte en vroeg advies over een meisjesnaam.

vrouw die bij die mededeling als waanzinnig werd. Nooit zal ik vergeten hoe zij tewerkging en sprak.

's Achternoens verneem ik dat Gillis inderdaad vertrokken is en dat ik naar een andere cel moet verhuizen. Ik pak alles in en trek naar het eerste verdiep naar de cel 338. Deze is als die van beneden, maar er ligt een stenen vloer. Dankzij de fatigue⁵⁶ krijg ik een deken van Gillis.

Vrijdag 6 februari 1920

Mijn cel wordt gewit. Ze ziet er fris uit. Toch was ik liever in de benedencel. Ik verneem dat ik morgen al zeer vroeg naar Antwerpen zal vertrekken. Het nieuws is echt. Ik krijg mijn juwelen terug. Ik pak alles in zodanig dat ik mijn reiszak maar op te nemen heb morgen vroeg. Voor mijn ontbijt snij ik mijn boterhammen gereed en maak ik koffie klaar. Ik zal in Antwerpen toch ook geen warme koffie meer kunnen maken.

Zaterdag 7 februari 1920

Ik ben maar pas gewassen en gekleed als ik geroepen word. Met het rijtuig naar de gevangenis van Sint-Gillis en vandaar naar de Noordstation. Hier word ik niet geboeid. Te Antwerpen, waar we rond halfelf aankomen, wel. Het boevenkarreke in en twintig minuten nadien doe ik mijn intrede in de Begijnenstraat. Iedereen knikt me vriendelijk toe. Op 't bureel is het dossier met de brief van 't ministerie. Deze luidt dus: alle vijftien dagen een bezoek en verder de toelating om gazetten te lezen. Het gewoon regiem moet echter toegepast worden. Ik vraag of ik geen bureelwerk zou kunnen krijgen. Op de griffie zegt men dat men dit zal aanvragen.

De bestuurder komt me bezoeken. Hij raadt me aan om gezondheidsredenen te vragen dat ik mijn eten van huis uit zou mogen krijgen. Hij zal de vraag ondertekenen, maar vindt goed dat ik ook de dokter om een certificaat zou vragen. Het werk zal mij verschaft worden. Hij zal er op de griffie van spreken. Maar als ik werk aanneem, moet ik het afdoen. Hij vreest dat ik voor de moeite zal terugdeinzen. Een paar uur nadien krijg ik al wat.

Wanneer het tijd wordt voor het avondeten, wordt me het bekend zakje gebracht met mijn avondmaal. Wat is dat wel! "Ja", zegt de portier, "de bestuurder heeft voor eens het nog toegelaten". Ik zet mij aan tafel en smul nog eens lekker. Vooral de koffie knapt me op. Dit is nu eens extra. Tussen mijn boterhammen had ik nog wat anders en nog meer opwekkends gevonden: een brief van Joke met de mededeling dat ik weer terug politiek gevangene word. Alto des te beter. Ik ga welgemoed naar bed en breng een zeer goede nacht door.

Zondag 8 februari 1920

Het is zondag, maar ik werk toch. Mijn taak voor de griffie is al vervuld. Ik krijg het bezoek van Jeanne en van moeder.⁵⁷ Deze laatste ziet er zeer goed uit. Jeanne is een beetje afgetrokken. We hebben een lang onderhoud en kunnen nu malkaar toch eens goed voelen en omhelzen. Ik krijg nog een pannetje met een koek van Liza en verder pakjes kaas, enz. De vrouw laat me de brief zien van M. Franck aan M. Cupérus.⁵⁸ Daar staat in dat ik als politiek

---

⁵⁶ Fatigue: gevangene belast met distributie van allerlei goederen.

⁵⁷ Augusteyns' schoonmoeder woonde in bij haar dochter.

⁵⁸ Op 4 februari schreef Van Kessel, secretaris van Louis Franck, aan Cupérus dat Franck Augusteyns' situatie besproken had met minister Vandervelde die de toekenning van het statuut van politieke gevangene beloofd had.

gevangene zal behandeld worden, wat maar redelijk is, voegt de minister erbij. Enfin, 't is te hopen dat het zo geschiedt.

Maandag 9 februari 1920

Als ik van de wandeling kom, word ik in cel 8 gebracht en al wat ik had, is er al geplaatst. De cel is zo goed als de andere, maar ik zat toch liever in 10, omdat ik dan al eens een praatje kon doen met Herman Vos, mijn gebuur.⁵⁹ Ik krijg het bezoek van de hulpaalmoezenier, een goed Vlaming, die niet geloven kan wat mij is overkomen. Hij spreekt me veel moed toe en deelt me zijn overtuiging mee dat alles in regel zal komen. Met de Walen kunnen de taaltoestanden niet worden verbeterd, zegt hij. Ik schrijf mijn eerste brief aan Jeanne.

Dinsdag 10 februari 1920

Ik krijg heel veel werk, ben er bijna een volle dag mee bezig. Altijd maar optellingen en nog optellingen. Ik eet voor de eerste keer van de aardappelen. Ze smaken mij nogal.

Woensdag 11 februari 1920

Ik krijg het bezoek van de dokter. Hij belooft mijn vraag te ondersteunen en zal er met de bestuurder over spreken. Ik schrijf een nieuwe brief en deze keer aan de minister.⁶⁰ Ik schrijf er ook een aan de bestuurder. Ik krijg van Emile, die brigadier is geworden, een schrijven. Wat doet me dat plezier.

Donderdag 12 februari 1920

Bezoek van de aalmoezenier juist op 't ogenblik dat ik mijn soep ga nemen. Hij spreekt me van Leuven en van 't regiem dat daar in de gevangenis bestaat. "Daar krijgt men twee keer per week haring", zegt hij. En hij voegt erbij: "Ik geloof dat het regiem van hier een mens op den duur verzwakt". Heel aanmoedigend is dit niet.

Vrijdag 13 februari 1920

Een brief van Jeanne.

Zaterdag 14 februari 1920

Een verrassing. Op de koer worden we bijeengebracht. De bestuurder had bevel gegeven de drie socialistische betichten tezamen te laten wandelen.⁶¹ Mr. Brancquaert stelde voor hetzelfde te doen voor de politieke gevangenen. Vos, Rudelsheim en Van Extergem werden

---

⁵⁹ De activist Herman Vos verscheen pas in maart 1920 voor de rechter, samen met Antoon Jacob en Marten Rudelsheim. Jacob en Rudelsheim kregen tien jaar en verloren hun rechten, Vos kwam er met drie jaar van af.

⁶⁰ Augusteyns schreef de minister voor de derde keer, onder meer over zijn speciaal voedselregime.

⁶¹ Samen met Urbain Jamar waren ook zijn partijgenoten Henri Longville en Jan Luys opgepakt.

bijeengebracht. Ik mocht Henderickx en Jacob gaan vervoegen.⁶² Nog een tweede verrassing wacht me. Och, die Jeanne! De bestuurder brengt me werk.

Zondag 15 februari 1920

Ik geloof dat vandaag het nieuwe uur werd toegepast. Het was zo donker deze morgen bij het opstaan.

Maandag 16 februari 1920

Ik krijg een plan voor bakkerij te tekenen.

Donderdag 19 februari 1920

Mededeling dat gezamenlijke wandelingen afgeschaft zijn. Ik vraag aan de heer bestuurder, die naar zijn plan van de bakkerij komt zien, wat er gebeurd is. Hij legt uit dat hij te Brussel aanwezig is geweest bij een gesprek over de toepassing van het regiem voor de politieke gevangenen. “Er werd daar gezegd dat de onderrichtingen naar de letter moesten worden toegepast. Van wandelingen staat er niets in, zodus kan ik ze niet meer toestaan” – “Maar – deed ik opmerken – in de Kamer heeft M. Vandervelde toch gezegd dat de politieke gevangenen bijeen mochten komen” – “Dat is politiek”, antwoordde de bestuurder, “Het zal de laatste keer niet zijn dat M. Vandervelde iets onwaars zal hebben gezegd”.

Vrijdag 20 februari 1920

Ik zend aan Huysmans kopie van de brief van M. Van Kessel aan M. Cupérus.

Vrijdag 27 februari 1920

Op de zolder deelt me M. Delousaye mee dat ik voldoening heb gekregen en mijn eten van huis mag krijgen.

Zaterdag 28 februari 1920

Hoera! 't Is gelukt. Ik ben politiek gevangene terug.

Zondag 29 februari 1920

Ik ontvang 't bezoek van de vrouw. Wat een vreugde!

Maandag 1 maart 1920

Ik mag alle dagen bezoek ontvangen. Eerst was gezegd dat de vrouw maar tweemaal per weke mocht komen.

---

⁶² Adelfons Henderickx was in november 1919 tot tien jaar veroordeeld; Jef Van Extergem kreeg in juni 1920 twintig jaar.

Zondag 7 maart 1920

Ik ontvang 't bezoek van de familie van Kapellen in 't gezelschap van de vrouw. Leo wordt een flinke jongen. Marie ziet er zeer goed uit. Gaston schijnt me ietwat vermagerd. Veel plezier heb ik aan dit bezoek gehad.

Maandag 8 maart 1920

Mededeling van de majoor: ik mag alle dagen van 3 tot 4 een tweede wandeling doen op de koer.

Vrijdag 21 mei 1920

Wat ik zoal las in de laatste tijd: in 't Engels *Dombey and son* [en] *The adventures of Oliver Twist* van Dickens, gedichten van Roland Holst, gedichten van Helena Swarth, *De werkmán*, *Een rijwiel*, *Hoe men schrijver wordt* van Stijn Streuvels, *Rika* van Anna Van Gogh, *Levensblijheid*, een vertaald werk uit het Engels, *Fraulein Schmidt and M. Anstruther. Being the letters of an independent woman*. Schrijver moet ook het werk *Elisabeth and her German garden* hebben geschreven. Een echt zonnig boek.⁶³

Zaterdag 24 juli 1920

Van cel 8 verhuisd naar cel 45. Deze bevindt zich in een staat van vuilheid die walgend is. De toezichter zegt dat hij het niet verhelpen kan. Hij die er verbleven heeft, kon niet schuren en had maar één arm!

---

⁶³ De twee laatst genoemde boeken zijn werken van de Australische/Engelse schrijfster Elisabeth von Arnim.